

humanitas

Inhoud

De nieuwe jaargang wordt begonnen met een droevig bericht

zie pag. 3.

De, vaak onbewuste, houding van een persoon t.a.v. bepaalde zaken impliceert een bepaalde handelwijze. Op pagina 4 en pagina 6 wordt daarover het een en ander uit de doeken gedaan. Het artikel op pagina 4 verscheen al eerder in 1823, Bejaarden in Fabeltjesland. T. van Grootheest vertelt er meer over

op pagina 8.

Misverstanden tussen de maatschappelijk werker en zijn bestuur behoren tot het verleden na lezing van het artikel van A. R. Koffeman op

pagina 10.

Onlangs is op de t.v. (Achter het Nieuws) gediscussieerd tussen maatschappelijke werkers van het Joods Maatschappelijk Werk en een ambtenaar van C.R.M. De aanleiding tot de discussie

op pagina 12.

Het kaderblad gaat met zijn tijd mee. De computer is ingeschakeld. Hij moet zich nog inwerken. Zie Onze Tijd

op pagina 13.

P. H. Hooy schrijft over enkele belangrijke brochures. Zijn bespreking staat

op pagina 14.

Op de achterflap een oproep.

Uitgave van de Nederlandse Vereniging voor
Maatschappelijk werk Humanitas.

Redactie: T. van Grootheest, H. van Dijk, P. H. Hooy,
J. Terlouw, W. Post, mej. J. S. Frijda.

Redactie-adres: J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam
Telefoon 020 - 73 94 44.

In memoriam Henk van Schaaik

Op donderdag 22 januari ontvingen wij het bericht dat Henk van Schaaik op 20 januari was overleden.

Hij was al bijna 4 maanden ziek. Op een morgen werd hij niet goed, een collega bracht hem met de auto naar huis.

De berichten leken aanvankelijk niet ongunstig.

Overwerkt; een rustperiode zou wel genoeg zijn.

Toen opeens een longaandoening, maar ook die leek te zullen genezen. En ineens ging het toch nog mis.

Gedurende 17 jaar heb ik met Henk mogen samenwerken. Op de een of andere manier vormden we een team. Hij kende mijn neiging om in kleinigheden niet al te punctueel te zijn. Hij corrigeerde dat. Samen hebben we heel moeilijke perioden in het bestaan van Humanitas meegemaakt en meer dan één keer hebben we tegen elkaar gezegd: 'Zouden we hier uit komen?' We zijn er uit gekomen. Vaak samen. Maar er is ook een tijd geweest, dat Henk van Schaaik, alleen de verantwoordelijkheid droeg voor de gang van zaken op het Centraal Bureau. Dat waren de 1½ jaar die volgden op het wegvallen van mej. Dijkstra als directrice. Zelf was ik toen directeur van de afdeling Amsterdam.

Wat v. Schaaik toen verzet heeft aan werk, wat hij toen voor Humanitas heeft gedaan, zullen alleen zij die het van nabij hebben meegemaakt op de juiste waarde kunnen schatten.

Maar Henk van Schaaik was meer dan alleen maar een uitnemend medewerker in onze vereniging. Hij was vooral de man, die de uitzonderlijke gave bezat de inzet voor zijn werk te combineren met een grote belangstelling voor de mensen waar hij mee in aanraking kwam.

Voor velen was hij niet alleen de vraagbaak voor het werk, maar ook de man bij wie je terecht kon als het om persoonlijke dingen ging. In de meest letterlijke zin was hij daarvoor dag en nacht bereikbaar.

Om deze bijzondere kant van zijn persoonlijkheid zal hij, meer nog dan door zijn werkzaamheden, in de herinnering van heel velen blijven voortleven.

Je leest het zo vaak 'Met diep leedwezen geven wij kennis...' Het is bijna een afgekloven frase geworden.

Bij het heengaan van een man als Van Schaaik, die niet alleen een medewerker maar vooral een vriend was, weet je ineens weer hoe diep het leedwezen om het heengaan van een mens kan zijn.

Tijme van Grootheest

Plaats en betekenis van de beroepshouding*)

Ieder mens heeft een bepaalde houding en in zekere zin is de beroepshouding van de maatschappelijk werker ook niet iets apart. Hij is als ieder van kindsbeen af beïnvloed door bepaalde met waarden geladen opvattingen over hoe je als mensen elkaar moet waarderen en met elkaar omgaan; opvattingen die voortkomen uit, — ondermeer — christelijke geloof en humanisme. Kort gezegd: als ieder ander is ook de maatschappelijk werker diepgaand beïnvloed door het geheel van waarden, normen, opvattingen die bij ons, d.w.z. in de Westerse cultuur, opgeld doen. En deze geestelijke bagage brengt hij al mee als hij begint aan zijn studie aan een opleiding voor maatschappelijk werkers aan een sociale academie.

Waarom heeft het dan zin om van een beroepshouding van maatschappelijk werkers te blijven spreken als een specifiek gegeven?

Er zijn een aantal redenen hiervoor te noemen. Op grond van zijn hulpverlenende taak die de maatschappelijke werker namens de samenleving verricht en waarin hij beroepshalve te maken krijgt met velerlei soorten problemen die mensen als leden van die samenleving ondervinden, krijgen bepaalde waarden en opvattingen een specifiek accent.

Misschien kiezen veel jonge mensen het beroep van maatschappelijk werker al wel omdat de waarde die gelegen is in het helpend bezig zijn, hen meer aanspreekt dan andere jongeren, die dit beroep niet kiezen. Tijdens de studie wordt, als het opleidingsproces goed verloopt het inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van het hulp verlenen groter. En na de opleiding gaat dit, indien de beroepsontwikkeling van de maatschappelijk werker gunstig verloopt, door en zal hij steeds beter en zelfstandiger zijn werk kunnen doen. Hij wordt opgenomen in een groep van collega's, wordt eventueel lid van de beroepsorganisatie.

Maatschappelijk werkers ontdekken tijdens hun opleiding en daarna dat bepaalde eigenschappen van hun houding het hulpverlenen kunnen belemmeren; dat je in het maatschappelijk werk ook voortdurend je zelf weer tegen komt en er toe gebracht wordt bewust over je eigen bezig-zijn-als-hulpverlener na te denken. Dat is in de meeste andere beroepen niet het geval.

In de beroepshouding van de maatschappelijk werker, is veel terug te vinden van wat door de meeste mensen als goed en waardevol wordt beschouwd. Juist vanuit de beroepshouding kunnen maatschappelijk werkers en niet-maatschappelijk werkers dikwijls goed met elkaar praten. Hebben we in het algemeen gezegd dat de houding van mensen gevormd wordt door cultuur waarvan ze deel uitmaken, van de maatschappelijk werker kan je bovendien nog zeggen dat zijn beroepshouding wordt gevormd in wat wel eens met een mooie term als 'professionele (beroepsmatige) sub-cultuur' aangeduid wordt. (opleiding, beroeps-

organisatie, instelling enz.).

Schrijvend over de beroepshouding van de maatschappelijk werker loop je het risico dat bij de lezer de mening postvat dat deze beroepshouding het meest kenmerkende is voor de maatschappelijk werker. Dat is niet zo en daarom noem ik een drietal andere kenmerken van het beroep, niet om daar verder op in te gaan, maar om een al te eenzijdig beeld te voorkomen. Het zijn: de doeleinden waarop de maatschappelijk werker zich richt, de methode die hij gebruikt en de kennis die nodig is om het werk goed en verantwoord te kunnen doen. Deze kenmerken zijn stuk voor stuk meer specifiek dan de beroepshouding en beïnvloeden ook de beroepshouding van de maatschappelijk werker.

Het zal weinig moeite kosten in te zien dat de kennis die de maatschappelijk werker zich eigen moet maken van de menselijke persoonlijkheid, zijn ontwikkeling, de wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving, verschillende groepen en groeperingen in de maatschappij, de structuur en cultuur van een samenleving invloed heeft op zijn houding. Hetzelfde kan gezegd worden van de doeleinden (of bevredigend sociaal functioneren) die hij wil bereiken, datgene waar hij zich in de hulpverlening op richt, en van de methode, die je zou kunnen omschrijven als de wijze waarop de maatschappelijk werker hulpverlenend handelt. In verband met het doelbewust, geordend handelen van de maatschappelijk werker vormt een centraal probleem voor de maatschappelijk werker - waarin ook een algemeen menselijk probleem te herkennen valt - dat niet automatisch hetgeen je doet in overeenstemming is met hetgeen je meent te doen. Voor ieder geldt dat hij zijn geneigdheid om op een bepaalde wijze op te treden (houding) en zijn optreden zelf (methode) maar gedeeltelijk overziet en bovendien blijkt vaak dat dit optreden door anderen anders opgevat wordt dan het bedoeld is. De maatschappelijk werker traint zich in en na zijn opleiding in het zich zelf zo veel mogelijk bewust zijn van wat hij doet. Uiteraard gelukt dit nooit helemaal. Tot nu toe is geprobeerd de betekenis en plaats van de beroepshouding van de maatschappe-

lijk werker in zijn werk aan te geven. Het wordt hoog tijd over te stappen naar het inhoudelijk deel.

Nog één opmerking vooraf. Naarmate het beroep van maatschappelijk werker beter uit de verf komt, valt te verwachten dat de beroepshouding steeds minder omschreven zal worden vanuit de christelijke en humanistische waarden, maar meer vanuit de eigen doeleinden, kennis en methoden van het beroep.

Een voordeel hiervan kan zijn dat er zakelijker en concreter en vakmatiger over het beroep gesproken kan worden, waardoor die hooggestemde en verheven toon die je bijna onbewust steeds weer aanslaat als je over waarden en ethische achtergronden spreekt achterwege kan blijven. Een nadeel zou kunnen zijn dat voor veel buitenstaanders, amateurhulpverleners, enz. de verstaanbaarheid van hetgeen de maatschappelijk werker doet en wil er niet groter op wordt. Ik vrees dat ik in het tweede stuk van mijn verhaal niet helemaal zal ontkomen aan de verheven toon, maar ik hoop toch ook dat hetgeen ik over de waarden zeg zich niet al te moeilijk laat vertalen naar de praktijk van het werk.

Enige inhoudelijke aspecten van de beroepshouding

De meeste mensen vinden een oplossing voor hun behoeften en problemen doordat ze zich redelijk thuis en geaccepteerd voelen in het verband van hun gezin, familie, buurt, vrienden, kennissen, collega's. Of ze kunnen tamelijk evenwichtig leven omdat hun lichamelijke en psychische gezondheid hen niet in de steek laat en zij tevens kunnen beschikken over de materiële, financiële en technische middelen, die hun bestaan en voortbestaan mogelijk maken en veraangenamen.

Sommigen van ons voelen zich in hun maatschappelijke structuur hecht verankerd en hebben niet vaak een voorstelling dat hun leven minder goed zou kunnen zijn dan het is of werken dergelijke voorstellingen onder tafel. Andere mensen hebben sterker het besef dat het evenwicht tussen henzelf en hun omgeving maar een wankel evenwicht is en dat er niet erg veel nodig is om het te verstoren. Mensen kunnen hun situatie te rooskleurig of te somber zien, maar het is een realiteit dat er voortdurend weer mensen in moeilijkheden raken waarvoor hun 'natuurlijke' sociale omgeving onvoldoende remedie kan bieden. Mensen die vastlopen in bepaalde verhoudingen thuis, in hun werk, school, vrije tijd, in de liefde, enz., of aan wie de noodzakelijke economische, materiële, fysieke en psychische reserves gaan ontbreken.

Maatschappelijk werkers gaan er vanuit

dat ieder van ons in de situatie kan komen te verkeren dat op een smaller of breder front het evenwicht tussen hem en zijn omgeving verstoord raakt en dat hij hulp nodig heeft om het oude evenwicht te herstellen of een nieuw te vinden. Behalve dat de maatschappelijk werker er van overtuigd is dat ieder in een bepaalde situatie uit zijn maatschappelijk evenwicht kan raken en daardoor gevoelig getroffen wordt, gaat hij er ook vanuit dat ieder mens de mogelijkheden bezit om wat aan zijn problemen te doen en hierdoor tot een meer bevredigend bestaan te komen. De maatschappelijk werker bezit dus een soort geloof in positieve krachten die in iemand losgemaakt kunnen worden door verbetering van tussenmenselijke en maatschappelijke verhoudingen. De maatschappelijk werker wil en kan hierbij een tussenpersoon zijn. Maatschappelijk werkers willen steeds beginnen om hun cliënten die doorgaans vanuit een gespannen levenssituatie met hem in contact komen te aanvaarden zoals ze zijn. Praktisch wordt dit vaak geformuleerd als: begin waar je cliënt is. Dit lijkt misschien op het eerste gezicht vrij eenvoudig, maar dat is het niet. Het is vaak al moeilijk om uit te maken waar iemand is, die zich bedreigd voelt in zijn bestaan, die zich verdedigt, soms door in de aanval te gaan, die beleefd dat zijn zelfrespect is verdwenen, die zich schuldig voelt of schaamt, zonder het zelf altijd te beseffen. Een misverstand dat in verband met die aanvaarding veel gehuldigd wordt is, dat de maatschappelijk werkers halfzachte lieden zijn die alles door de vingers zien of goed vinden en die er geen normen op na durven te houden. Aanvaarding wil zeggen dat de maatschappelijk werker er in kan komen dat iemand in een bepaalde situatie doet zoals hij doet en voelt zoals hij voelt en dat hij daar blijk van kan geven aan zijn cliënt, dit over kan seinen. Je zou ook kunnen zeggen dat aanvaarding de erkenning inhoudt dat elk menselijk gedrag een bepaalde zin en betekenis heeft, ongeacht het feit of dit gedrag sociaal acceptabel is voor anderen of niet. Dat betekent niet dat alles goed gepraat kan worden, ook niet dat elk gedrag doelmatig is, leidt tot oplossing of verlichting van moeilijkheden. Soms kan het moeilijkheden juist vergroten of schade toebrengen aan anderen.

In een zich ontwikkelend contact tussen een maatschappelijk werker en zijn cliënt moeten op een bepaald moment ook deze laatstgenoemde facetten aan de orde kunnen komen, maar niet dan nadat steeds opnieuw uitgegaan wordt van 'waar de cliënt is'. Het doel van deze aanvaarding is dat het gevoel zich te moeten verdedigen

en rechtvaardigen bij een cliënt verdwijnt en dat hij meer zich zelf durft te zijn en zich beter kan realiseren wat er met hem in zijn situatie aan de hand is. Er kan een 'klimaat' ontstaan waarin er van een vruchtbare samenwerking sprake is tussen cliënt en maatschappelijk werker. Een goed werkklimaat, een goede samenwerking komt niet altijd tot stand. Ook kunnen maatschappelijke werkers niet in alle moeilijkheden hulp bieden en vaak zo blijft de hulp ook beperkter dan de maatschappelijk werker zou wensen. De mogelijkheid om mensen en menselijke gedrag te aanvaarden en respecteren gaat waarschijnlijk terug op de erkenning van de waarde en waardigheid van ieder mens.

Dit houdt in dat ieder mens een onvervreemdbaar recht toegekend moet worden op een menswaardig bestaan, gelijke rechten als alle andere mensen en de mogelijkheid om zich als mens te ontplooien. Het is mogelijk aan de ene kant in iedere menselijke uiting iets algemeen-menselijks te herkennen, terwijl aan de andere kant ieder mens iets unieks, eigens, persoonlijks heeft dat hem onderscheidt van alle andere mensen. Het voorgaande wijst enerzijds naar een verantwoordelijkheid voor de samenleving om zo goed mogelijke voorwaarden te scheppen voor de ontplooiing van de enkeling. De hulp van de maatschappelijk werker die tot taak heeft het verstoorde evenwicht tussen mensen en hun omgeving te helpen herstellen is één van deze voorwaarden. Het wijst anderzijds naar een verantwoordelijkheid voor elk individu om zijn eigen mogelijkheden te ontplooien en tevens zijn bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van anderen en de samenleving. De erkenning dat ieder mens een unieke persoonlijkheid is, betekent voor de maatschappelijk werker dat hij de bereidheid dient te hebben elk gedrag te zien als een uiting van deze individuele mens. Het op deze wijze aanvaarden van cliënten wordt wel 'individualiseren' genoemd. De uitspraak dat ieder mens gelijk berechtigd behoort te zijn, houdt voor de maatschappelijk werker in dat hij, zo als in artikel 10 van de beroepscode voor maatschappelijk werkers is vermeld: 'jegens iedere cliënt gelijke bereidheid tot helpen' heeft. Hier kan het misverstand rijzen dat de maatschappelijk werker al zijn cliënten even sympathiek vindt. Het moge duidelijk worden dat dit de maatschappelijk werker niet gegeven is. Deze visie op zijn taak zou waarschijnlijk leiden tot een niet echte, vlakke, neutraal-positieve-houding, waaruit geen goed klimaat voor hulp verlenen voortvloeit. Maatschappelijk werkers ontdekken langzamerhand in hun werk welke typen cliënten hen

beter liggen en welke anderen niet. Door zijn eigen groei in het werk kan ook zijn 'goodwill' voor meer verschillende mensen toenemen. En waar hij zich zelf niet verder kan ontwikkelen, kan er op verschillende manieren met deze sympathieën en antipathieën rekening worden gehouden. Als je je bewust bent dat iemand je niet zo goed ligt, kan je, als dat nodig is, meestal beter met hem samenwerken dan indien je je niet bewust bent van je tegenzin. Dikwijls gaan blijvende bezwaren tegen anderen terug op te weinig verwerkte dingen in je zelf.

Een gezegde als: niets menselijks is ons vreemd, kan ook in het maatschappelijk werk gemakkelijk als een dooddoener gebruikt worden. De erkenning dat ieder het recht heeft zelf de richting van zijn leven te bepalen wordt vaak aangeduid als het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt. Hij heeft, als hij dat wenst, dus ook de vrijheid geen of niet langer gebruik te maken van de diensten van de maatschappelijk werker. Het uitvoeren van deze waarde levert in het maatschappelijk werk, met name waar het contact gedwongen tot stand komt, de nodige praktische problemen en stof voor discussie op, waar hier niet verder op ingegaan kan worden.

Er is wel gezegd dat de term zelfbeschikkingsrecht te veel de gedachte wekt alsof een mens absoluut vrij zou zijn en niet gebonden en beperkt op allerlei wijzen. Dit laatste nu is wel het geval en daarom kan een mens niet altijd beschikken zoals hij wel zou willen. Aan deze gebondenheid en beperktheid, zo U wilt het onvermogen van mensen om in bepaalde situaties hun koers te bepalen, ontnemen maatschappelijk werkers in principe het recht om zich tijdelijk met mensen bezig te houden zonder dat dezen daarom hebben gevraagd. Al eerder heb ik betoogd dat mensen in conflicten en spanningen juist vaak tijdelijk de mogelijkheid tot zelfbeschikking missen.

Het zelfbeschikkingsrecht steunt ook op de erkenning dat cliënten, hoewel hun mogelijkheden korter of langer durend, in meerdere of mindere mate geblokkeerd kunnen zijn, zelf de capaciteiten bezitten om hun levenssituatie te verbeteren, zich geheel of ten dele van moeilijkheden te ontdoen. De maatschappelijk werker is er in zijn helpend bezig zijn op gericht de voorwaarden te scheppen waardoor de cliënt zelf zijn situatie met anderen kan verbeteren. Dat is weer een geheel algemene uitspraak, waarmee ik nog vele kanten uit kan. In elk geval betekent dit dat er aan de werkwijze van de maatschappelijk werker bepaalde opvattingen ten grondslag liggen over de capaciteiten van mensen om met elkaar samen te wer-

Misdadigers: wat we van ze vinden en wat we met ze willen

ken. In het maatschappelijk werk wordt deze samenwerking wel een 'partnerschap' genoemd. Behalve dat de maatschappelijk werker dus vertrouwen heeft in het vermogen van mensen om positieve veranderingen in zijn leven te bewerkstelligen, heeft hij ook een zeker geloof in tussenmenselijke samenwerking. Wellicht is het nog beter deze beide uitgangspunten te verbinden door te stellen dat het mensen gegeven is in en door samenwerking met anderen eigen problemen tot oplossing of verbetering te brengen. Ook hier weer opgepast voor te juichende tonen. Samenwerking tussen mensen heeft vele haken en ogen, kan op vele klippen vastlopen. De cliënt kan zijn maatschappelijk werker willen voorschrijven hoe deze hem moet helpen; de maatschappelijk werker kan onder de mom van samenwerking cliënten van hem afhankelijk maken. In een op gang gekomen samenwerking moet dikwijls bijgestuurd worden. Begrip voor elkaars doeleinden is geen vanzelfsprekende zaak.

Ik meen dat ik thans wel ongeveer een eind aan mijn uiteenzetting kan maken. Niet omdat het onderwerp uitgeput is; er is veel meer over te zeggen. Hoewel het schrijven over de beroepshouding van de maatschappelijk werker wel nut zal hebben, is de moeilijkheid van het onderwerp dat de waarden, waarover het in de beroepshouding voornamelijk gaat, zo algemeen zijn dat elke uitspraak daarover onmiddellijk vraagt om belichting van tegenkanten, eventueel schaduwkanten, willen we het contact met de werkelijkheid niet verliezen.

W. HARSTA

*) In gewijzigde vorm verschenen in het tijdschrift '1823'.

Wie het kaderblad trouw heeft bewaard en daarbij de moeite neemt het nummer juni/juli 1968 uit de stapel te trekken, vindt op blz. 61 een artikel van P. E. Hutte: Reclassering, een actieprogram onder jongeren. Het volgende artikel is een opsplitsing van het geheugen en een verder verslag van de actie.

Wanneer gaat men 'een actie ondernemen'. Dat gebeurt meestal als er een probleem is geconstateerd, dat uit de wereld geholpen moet worden. Het vraagstuk dat de initiators achter deze actie wilden aanpakken luidt ongeveer: De image van de misdaad en misdadiger is nogal negatief, zo sterk negatief zelfs dat de delinquent bij zijn terugkeer in de maatschappij daar sterk nadeel van ondervindt.

De probleemstelling

De initiators van het actieprogram leek het nuttig bij de jongeren te beginnen en wel die van tussen de 17 en 22 jaar. Ten eerste omdat jeugdleiders vertelden dat deze leeftijdsgroep thans maatschappelijk sterk geïnteresseerd is; ten tweede omdat deze jeugd over een jaar of tien in staat zou kunnen zijn eventuele veranderingen in het denken over delinquenten te kunnen bewerkstelligen.

Men koos voor het actieonderzoek. Dit is het ondernemen van een actie om mede daardoor meer over de situatie te weten te komen. Er kan bewust een experiment gekozen worden zonder diepgaand onderzoek vooraf. Afdoende kan men nagaan hoe de actie werkt.

Deze opzet is niet voor niets gekozen. De eerste vraag die de onderzoekers beantwoord wilden zien was:

wat weten jongeren over misdaad en alles wat daarbij komt, zoals het proces, de gevangenisstraf enz. De tweede vraag luidde: wat is hun houding tegenover de delinquent — en met houding wordt bedoeld het hele stelsel overtuigingen, gevoelens en actiebereidheid dat een persoon heeft met betrekking tot allerlei zaken, en in dit geval met betrekking tot de misdaad en eventueel uitlopend in de vraag hoe is deze houding voor wijziging vatbaar. Deze vorm van meervoudige probleemstelling heeft voor het onderzoek bepaalde consequenties. De groepen die gevraagd werden aan het onderzoek deel te nemen moesten bereid zijn zich meerdere (drie) avonden beschikbaar te stellen.

De eerste avond werd een door drs. T. Fris als wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Instituut voor Preventieve Geneeskunde ontworpen vragenlijst ingevuld, zonder enige voorbereiding of informatie. Met behulp van deze vragenlijst werd voornamelijk de 'kennis omtrent misdaad' gepeild. Ook waren er enige houdingsvragen in deze lijst opgenomen. Na het invullen discussieerden de participanten over de

vragenlijst, waarbij vele vragen om een verduidelijking vroegen.

De tweede avond was bedoeld als voortzetting. Weer vulden de deelnemers om te beginnen een korte vragenlijst in. De vragen waren zo gekozen dat zij in redelijke mate de houding van de deelnemers peilden t.a.v. het onderwerp. Tijdens de tweede avond werd informatiemateriaal aangeboden hetzij in de vorm van korte films, of een verhaal aan de hand van dia's. Tevens was een bandopname van gesprekken met gedetineerden beschikbaar. De informant, meestal iemand uit reclasseringskring, gaf eventueel, indien hij erom werd gevraagd, verdere inlichtingen over het onderwerp.

Op de derde avond, waar als regel ook de informant aanwezig was, voerden de deelnemers of enkelen ervan één of twee rollenspellen op. Het bijwonen van deze avond was juist door deze rollenspellen een belevenis. Een van de spelers uit de groep was directeur enerz. N.V.; de tweede speelde de rol van hoofd personeelszaken. Hij verdedigde een sollicitant, die voor een vergrijp veroordeeld was. De twee speelden met zoveel overtuiging dat je bijna de dikke sigaar in het welgedane directeursgezicht op en neer zag wippen. (Wanneer gaat de industrie iets aan imageverbetering doen?)

Aan het eind van deze derde gespreksavond vulden de deelnemers opnieuw een vragenlijst in. De beantwoording zou dan inzicht moeten geven of door de gesprekken, informatie, wijzigingen in de houding of meer nuancering in de opvattingen, in vergelijking met de eerste vragenlijst zijn opgetreden.

Bovendien zou onderzocht kunnen worden van welke aard de houdingsverandering is en op welk onderdeel de wijzigingen betrekking hebben. Dit laatste is van groot belang met het oog op eventuele gewenste voorlichting over misdaad en straf, die in een volgende fase van het plan gegeven zou kunnen worden.

De vragenlijsten

Gekozen voor een onderzoek in fasen moesten de vragenlijsten daarop worden afgestemd; om enig inzicht in de vragen te krijgen, volgt nu een beschrijving aan de hand van enkele voorbeelden van gestelde vragen.

Lijst 1. Hieronder zijn een vijftal sociale problemen. Welke is het meest schadelijk voor de samenleving. Er zijn er telkens twee bij elkaar geplaatst. Wilt u

bij elk tweetal een kruisje zetten bij het volgens U schadelijke probleem: Misdadigheid — werkeloosheid; Woningnood — misdadigheid; Woningnood — werkeloosheid; Luchtverontreiniging — verkeersveiligheid; (enz.). Welk soort misdrijf komt gemiddeld het minst voor? Zedendelicten, vermogensdelicten of agressieve delicten? Dit zijn twee kennisvragen; de meningen waren gesteld in de vorm van duidelijke uitspraken zoals b.v. 'Er moet streng gestraft worden met het oog op de afschrikwekkende werking hiervan', of 'Misdadigheid is een gevolg van de ongelijke kansen die onze maatschappij aan haar leden biedt'. De deelnemer aan het onderzoek kan in twee nuances aangeven of hij het met de uitspraak eens was of niet. De categorie 'geen mening' hoorde er ook bij. Er waren dus 5 antwoordmogelijkheden.

Lijst II. Ook hier weer de uitspraken zoals 'Psychiaters en psychologen dienen uit de gevangenis geweerd te worden, want zachte heemeesters maken stinkende wonden'. Bij deze uitspraken waren zeven mogelijkheden om uit te drukken of men achter deze uitspraak stond of niet. Iedere uitspraak werd gevolgd door de vraag: Hoe denkt U dat de meeste mensen uit Uw omgeving reageren (op de zojuist genoemde mening). Zouden zij het er mee eens zijn. Ook hier weer zeven antwoordmogelijkheden. De vraag is bijgevoegd, omdat mensen met een duidelijk stereotype beeldvorming omtrent misdadigers, joden, negers en andere minderheidsgroepen meestal denken dat de zwijgende meerderheid het met hen eens is.

Lijst III. Ook bij deze lijst weer uitspraken met vijf antwoordmogelijkheden. Een voorbeeld: 'Ons huidige gevangenisstelsel is onmenselijk'. Nog een-tje: 'De voorstelling dat de meeste misdadig veroorzaakt wordt door geestesziekten is juist.' Het laatste deel van de vragenlijst is gewijd aan twee vaak voorkomende situaties. De eerste: er wordt gevraagd of de respondent er iets (of niets) voor voelt een wegens verduistering voorwaardelijk veroordeelde correspondent in dienst te nemen; de tweede: dezelfde situatie maar dan met een wegens ontucht met minderjarige veroordeelde 'uiterst akkurate werker'. Bij deze 'opgaven' waren negen antwoordmogelijkheden op de schaal: 'voel er helemaal niets voor' tot 'voel er zeer veel voor'.

Aan lijst I en III waren toegevoegd twee case-histories, één van een rijke, de ander van een onbemiddelde jongen, die beiden meerdere malen met de justitie in aanraking waren gekomen.

Over deze-uit-het-leven-gegrepen-verhalen werden enkele vragen gesteld.

De uitslag.

Evenals bij de beschrijving van de enquêteformulieren — door middel van enkele saillante punten naar voren te halen — wordt de complete uitslag op deze plaats niet zozeer door middel van de cijfertjes gepresenteerd. Het is meer een greep uit het eerste rapport²⁾ van drs. T. Fris, medewerker van het N.I.P.G. op welks computer alles werd geteld en uitgerekend.

De groepen die hun medewerking verleenden liepen qua achtergrond nogal uiteen. Medewerking aan het onderzoek verleenden de Gereformeerde Jeugdraad, het N.V.V. Jongeren Kontakt, het Reinildahuis (een clubhuis in een oude buurt) te Amsterdam, een voortrekkersgroep uit Gouda en een klas van de R.K. Kweekschool te Amsterdam.

De leeftijden lagen tussen de 17 en de 22 jaar. De jongeren deden aan het onderzoek mee op basis van vrijwilligheid. De resultaten mogen dan ook **niet** representatief worden geacht voor de Nederlandse jeugd van die leeftijd. Ook generalisaties in de zin van: 'gereformeerde jongeren staan meer tolerant tegenover misdadigers dan b.v. katholieke jongeren' zijn niet geldig.

De vraag naar het belangrijkste maatschappelijke probleem van de vijf gepresenteerde problemen leverde de volgende volgorde op: 1) werkeloosheid, 2) misdadigheid, 3) verkeersonveiligheid, 4) woningnood, 5) luchtverontreiniging. (Het onderzoek vond plaats voor de tijd dat de discussie over luchtverontreiniging (Progil) op gang gebracht werd en daarmee de schadelijkheid voor de samenleving van de luchtverontreiniging meer dan beperkte bekendheid werd gegeven).

De kennis omtrent misdaden en zaken die ermee verband houden is zeker niet overweldigend te noemen na het lezen van de cijfers, waaruit vervolgens hieronder een greep:

34 pct. van de deelnemers weet niet waartoe een huis van bewaring dient (voorlopige hechtenis);
29 pct. weet niet welk misdrijfsoort het meest voorkomt (vermogensdelict);
56 pct. weet niet welk misdrijf het minst voorkomt (zedendelict);
92 pct. weet niet waar de ter beschikking van de regering gestelden vertoeven (psychopatenasiel);
63 pct. weet niet wat de term 'delinquent' betekent.

Tot zover iets over de uitslag van alle deelnemers en vervolgens enige gegevens met betrekking tot de groepen. De groep van de R.K. kweekschool te Amsterdam vindt misdadigheid in verhouding tot de andere groepen

minder schadelijk voor de samenleving. Wat de kennis omtrent misdaad betreft kan opgemerkt worden dat deze per groep niet erg uiteenloopt. Wat niet gezegd kan worden van de strengheid waarmee de verschillende groepen de misdadigers wensen aan te pakken. De jongeren van het Reinildahuis zijn het strengst. Als tweede de Gereformeerde Jeugdraad terwijl de kweekschoolleerlingen het minst streng zijn ten aanzien van de misdadiger. De eerste plaats van de groep van het Reinildahuis is merkwaardig, omdat blijkt dat juist deze groep het misdrijf veel meer veroorzaakt ziet door allerlei omstandigheden waarvoor de pleger niet verantwoordelijk is. De kennis omtrent misdaad speelt hier een rol. Ten aanzien van de derde component die in de vragenlijst is gelegd — de mate waarin men wantrouwend staat tegenover misdadigers — is er geen significant verschil te constateren tussen de deelnemende groepen.

Op de vragenlijst werden de groepsleden in staat gesteld aan te geven welke argumenten zij het belangrijkste achtten voor het geven van gevangenisstraf. Hiertoe diende men de volgende vijf argumenten in volgorde van belangrijkheid te nummeren: a) de maatschappij te beveiligen; b) te voorkomen dat men eigen rechter gaat spelen; c) de misdadiger zijn misdadig gedrag af te leren; d) het begane misdrijf te vergelden; e) anderen af te schrikken ook een misdrijf te plegen.

Vergelding vindt men op één uitzondering na het minst belangrijke argument; echter, de groepen van de Gereformeerde Jeugdraad vinden vergelding als argument belangrijker dan zowel de groep voortrekkers als de groep van de Kweekschool.

Het effect van de discussie en de rollenspellen — dit is de verandering in de houding — werd gemeten met behulp van de 'sollicitanten vragen' bij de eerste en derde vragenlijst. Bij deze vragen speelde een tweetal factoren een rol: misdrijfsoort (vermogens- of zedendelict) en aard van de opgelegde straf (voorwaardelijk en onvoorwaardelijk).

Uit het materiaal blijkt dat men minder acceptabel staat tegenover de onvoorwaardelijk gestrafte dan tegenover de voorwaardelijk gestrafte delinquent. Tevens blijkt, en dit is een vrij belangrijke conclusie, dat groepen die al enigszins afwijzend stonden, na de drie bijeenkomsten nog afwijzender zijn geworden en de groepen die zich enigszins welwillend opstelden nog wat positiever zijn geworden.

Lezing van de heer T. van Grootheest, tweede voorzitter van de Humanistische Stichting van Huisvesting voor Bejaarden

Nawoord

Over de resultaten van het onderzoek is inmiddels gesproken door de landelijke aktiegroep, die er het initiatief toe had genomen. Men zag de eigen vooronderstellingen vrijwel bevestigd. Men zou de stichting van een klein bureau, dat zich met de attitude-change zou bezighouden, van groot belang achten. De vermeerdering van kennis omtrent alles wat met delinquentie te maken heeft en de verandering van de houding ten aanzien van de delinquent zijn, zoals het onderzoek aantoonde nodig en mogelijk. Te onderzoeken ware of voor zo een bureau de geldmiddelen (b.v. overheidssubsidie) te vinden zouden zijn.

Zolang er nog geen gerichte aktie op grote schaal mogelijk is door geldgebrek, is en blijft Steve Davidson ³⁾ de enige die zich met de image van misdaad en misdadiger bezighoudt.

VAN DIJK

¹ De titel is overgenomen van het voorlopig rapport van drs. T. Fris.

² Drs. J. Fris is doende om een tweede rapport met individuele scores voor te bereiden.

³ Steve Davidson, 'Lessen in overleving', uitgegeven door de Arbeiders Pers.

In juli van dit jaar hebben de heer Beernink, Minister van Binnenlandse Zaken en in die functie voorstander van de harde lijn, en de heer Van der Poel, staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk een wetsontwerp aangekondigd, dat moet leiden tot de wijziging van de Wet op de Bejaardenoorden. De motivering voor deze wetswijziging kwam via de pers tot ons. De heer v. d. Poel zei, volgens het Haarlems Dagblad, 'de bejaardenhuisvesting is een groot knelpunt, ik ben geschrokken van de voorlopige cijfers, vergeleken bij Scandinavië waar de bejaardenzorg toch op een hoog plan staat, hebben wij een veelvoud aan tehuizen en we gaan steeds maar door.'

In het hele beheer: de opleiding en de salariëring zijn belangrijke verbeteringen tot stand gekomen, maar een echtpaar moet tegenwoordig al een inkomen van een referendaris met 40 dienstjaren hebben, wil het de pensioenprijs kunnen opbrengen. Heeft hij dat geld niet, dan moet het Rijk er maar goed voor zijn. Wat we willen is een opnameprocedure voor tehuizen, waarbij men zich afvraagt is het wel nodig en wil die bejaarde het zelf. We moeten zoveel mogelijk zien te voorkomen, dat hij zich in zijn persoonlijke vrijheid weet beperkt door hem in een bejaardentehuis te isoleren van de maatschappij, waarvan hij zich nog deel voelt.'

Dat stond allemaal in het Haarlems Dagblad. En ook, dat de staatssecretaris vindt, dat er een scherpe selectie moet komen, waardoor gezonde bejaarden zo veel mogelijk uit bejaardentehuizen worden geweerd.

Dit klinkt nogal onheilspellend, maar inmiddels is er wat betreft de voornemens van de regering wel iets meer bekend geworden en ook zijn er van die zijde genuanceerder geluiden opgevallen. Dat neemt niet weg, dat er in de laatste tijd door allerlei persorganen nogal wat onzin is verkocht over het vraagstuk van de bejaardenhuisvesting. Elseviers Weekblad weet te melden dat 70 pct. van de bejaarden ten onrechte in een bejaardentehuis zit, Het Parool weet te vertellen, dat er voor de investering in bejaardentehuizen 72 miljard nodig zal zijn en dit zijn maar enkele, ik geef het toe, extreme voorbeelden van voorlichting op dit terrein.

Wat is nu precies de bedoeling van de regering.

Wat precies de bedoeling is is niet helemaal duidelijk, wel is duidelijk dat er gedacht gaat worden over het bejaardenbeleid in zijn totaliteit en dat de wijziging van de wet op de bejaardenoorden slechts een onderdeel vormt van dit beleid. De achtergrond van waaruit men redeneert is de volgende: de bejaarde moet zo lang mogelijk zelfstandig blijven en dat houdt in, dat hij niet te snel moet worden opgenomen in een bejaardentehuis. Het is beter — en dan komt er een onzuiver element in de redenering — en goedkoper — om de bejaarde zelfstandig te huisvesten en hem in die zelfstandige huisvesting te voor-

zien van allerlei soorten hulp waaraan hij behoefte heeft.

Laten wij eerst even trachten één punt te elimineren n.l.: 'het is goedkoper wanneer de bejaarde zelfstandig blijft wonen'. Vanzelfsprekend is dat juist zolang de bejaarde geen hulp van buitenaf nodig heeft om zijn zelfstandigheid te bewaren. Maar wanneer dat niet het geval is en er dus wel hulp van buitenaf moet worden verleend, dan is het afhankelijk van de mate waarin die hulp moet worden verleend om te kunnen bepalen of zelfstandige huisvesting goedkoper is dan een opname in een bejaardentehuis. Wat dat betreft beschikken we eenvoudig niet over gegevens om uit te kunnen maken wat duurder en wat goedkoper is.

In een Zuid-Hollandse gemeente is op dit terrein een klein onderzoek ingesteld en dit onderzoek leidt tot de conclusie, dat voor 4 pct. van de bejaarde de vraag 'goedkoper of niet', eenvoudig niet aan de orde kan komen omdat een andere oplossing dan opname in een bejaardentehuis zonder meer onaanvaardbaar is.

Voor 9 pct. van de overige bejaarden geldt dan, dat opname in een bejaardentehuis wenselijk is en — dat komt er dan nog bij — bovendien goedkoper. Toch zou deze laatste categorie alleen maar één dag huishoudelijke hulp krijgen per week, gehuisvest worden in een aangepaste bejaardenwoning en voorzien worden van warme maaltijden.

Andere voorzieningen

Wanneer men dit vergelijkt met het lijstje, dat genoemd wordt in een Memorandum over het bejaardenbeleid, voorgelegd aan de Nederlandse Federatie voor Bejaardenzorg, dan komen er nog heel wat andere voorzieningen aan te pas. Ik noem ze voor de volledigheid even: het algemeen maatschappelijk werk, de bejaardenhulp in het kader van de gezinsverzorging, de gezondheids- en voedingsvoorlichting, het sociëteitswerk, maaltijdverstrekking, bewegingslessen, speciale lectuurvoorziening, voetverzorging, verpleegkundige gezondheidszorg, aangepaste bejaardenwoning of serviceflat, dienstencentra voor bejaarden en andere ruimtelijke accommodaties.

Van al deze voorzieningen is in het onderzoek waar ik van sprak, alleen op-

genomen de maaltijdverstrekking en de bejaardenhulp in het kader van de gezinsverzorging en de aangepaste woning. Zou dit hele lijstje er in opgenomen zijn, dan zou het resultaat van het onderzoek in de Zuid-Hollandse gemeente er nog heel anders uit zijn komen te zien. Met andere woorden er zou dan een veel groter percentage bejaarden zijn geweest waarvan de verzorging in een bejaardentehuis goedkoper zou zijn dan in een zelfstandige woning.

Het is uiteraard duidelijk, dat aan een zo beperkt onderzoek geen al te grote betekenis mag worden gehecht voor het algemene beleid, wél mag op grond van een dergelijk onderzoek op zijn minst de vraag aan de orde komen of men niet wat voorzichtiger moet zijn met het hanteren van begrippen als 'kostbaar' en 'goedkoper'. Bovendien is de bewering dat zelfstandigheid van de bejaarde samenhangt met zelfstandige huisvesting en onzelfstandigheid kennelijk met opnemings in een bejaardentehuis wel wat al te simplistisch, maar het zou te ver voeren om daar nu diep op in te gaan. De achterliggende gedachte van de regering met betrekking tot de bejaardenhuisvesting is eigenlijk deze: dat men zegt: door het ontbreken van andere voorzieningen in de samenleving wordt er te veel en te vlug gebruik gemaakt van de mogelijkheid om opgenomen te worden in een bejaardentehuis en met name in een verzorgingstehuis. Om een voorbeeld te noemen: iemand die geen trappen meer kan lopen en op de 3e verdieping woont, die zal geholpen zijn als hij — geen verdere hulp nodig hebbende — een aangepaste bejaardenwoning kan betrekken — maar omdat die er veel niet zijn geeft men zich dan maar op voor een bejaardentehuis.

Er moet dus aandacht gegeven worden in het gehele bejaardenbeleid aan het tot stand komen van andere voorzieningen dan alleen op het gebied van de bejaardenhuisvesting.

Op zichzelf is dit in theorie een juiste stelling, maar voor de praktijk komen er andere vragen aan de orde nl.: de voorzieningen waarop gedoeld wordt, zijn die er in voldoende mate? Het antwoord moet dan neen luiden.

Een tweede vraag is: zijn er voldoende gegevens voorhanden op grond waarvan een beleid voor het tot stand komen van de juiste voorzieningen kan worden gevoerd? Het antwoord moet ook hier op luiden 'neen'.

Een vierde vraag is: is er een structuur aanwezig waardoor op grond van beschikbare gegevens een beleid gevoerd kan worden, dat tegemoet komt aan de werkelijk bestaande behoeften en ook hier moet gezegd worden, die

structuur is er niet. Maar zelfs als we er van uit zouden gaan, dat er op korte termijn voldoende voorzieningen zouden kunnen worden getroffen: is er dan een gecoördineerd beleid mogelijk waardoor een optimale hulpverlening aan bejaarden gerealiseerd kan worden? Dat is sterk afhankelijk van een aantal zaken. Ten eerste van de vraag of particuliere instellingen die zich op het terrein van het bejaardenwerk bewegen bereid zijn aan de realisering van de beleidsdoelstellingen mee te werken en ten behoeve daarvan tot nauwere samenwerking te komen.

Vragen.

Verder is het de vraag of de verschillende overheidsinstanties bereid zijn tot medewerking en tot samenwerking.

De vraag is ook: is er of komt er voldoende geld en mankracht beschikbaar en last but not least: hoe denken de bejaarden zelf over dit alles.

Vragen, vragen en nog eens vragen. Vragen die niet verdwijnen als men verneemt, wat de regering wil.

Dat is, ten eerste de bouw van 12.000 bejaardenwoningen per jaar voor de komende 5 jaar.

Ten tweede een uitbreiding van het aantal gezinshelpsters voor bejaarden met 9.000 per jaar gedurende 5 jaar.

Ten derde uitbreiding van het aantal dienstcentra en projecten voor gecoördineerd bejaardenwerk.

Ten vierde uitbreiding van het aantal ziekenverzorgsters in de wijk, dus voor de wijkverpleging, met plm. 240 per jaar, ook al weer gedurende 5 jaar.

En ten vijfde: wijziging van de wet op de bejaardenoord en die wijziging die zal dan voornamelijk inhouden de invoering van een verplichte procedure bij de opnemings in een bejaardenoord via een advies van een plaatselijke of regionale commissie, ten tweede: de opdracht aan de provinciale overheid tot het maken van een plan voor de ontwikkeling van bejaardenoord in de betreffende provincie. Ten derde: de oprichting van bejaardenoord wordt afhankelijk gesteld van de toestemming van gedeputeerde staten en geen toestemming zal door gedeputeerde staten worden verleend wanneer de oprichting niet past in het eerdergenoemde plan. Bovendien komt er dan nog invoering van een preventief prijzentoelicht.

Op zichzelf zijn deze beleidsdoeleinden allemaal niet zo gek. Maar gesteld, dat het lukt dat we het aantal bejaardenhulpsters uitbreiden met 9000 per jaar, iets wat ik in hoge mate betwijfel, vindt die uitbreiding dan plaats op die plaatsen waar het nodig is b.v. in de plaatsen waar we ook een deel van die 12.000 bejaardenwoningen gaan bouwen? En komen daar dan ook die dienstcentra en al die andere voorzieningen zoals

wijkverpleging en warme-maaltijdvoorzieningen? Dat is geenszins zeker, dat is zelfs in hoge mate ONZEKER. En wel omdat er niet één orgaan is, dat over de bevoegdheden beschikt coördinerend op te treden; dat orgaan is er landelijk niet, dat is er provinciaal niet en dat is er regionaal en plaatselijk niet. Zeker, er zijn natuurlijk plaatselijk, regionaal, provinciaal en landelijk allerlei organen, die wel aangeduid worden als coördinatie-organen, maar die dat in werkelijkheid helemaal niet zijn, omdat ze ten eenenmale de bevoegdheden missen, die voor coördinerende arbeid onontbeerlijk zijn, op zijn best zijn het overleg- en adviesorganen en daarmee zijn ze — wat hun coördinerend vermogen betreft — getekend.

Geen integraal bejaardenbeleid.

En nu kom ik terug op de door mij onderschreven stelling van de regering namelijk dat wanneer er een aantal voorzieningen voor bejaarden in de samenleving ontbreken, de bejaarden noodgedwongen hun toevlucht moeten nemen tot andere voorzieningen. Uit deze stelling volgt naar mijn mening als logische conclusie, dat de overheid, zolang voldoende voorzieningen voor bejaarden niet aanwezig zijn, zij de grootst mogelijke terughoudendheid moet betrachten bij haar bemoeiingen met één bepaalde sector, met één bepaalde voorziening, en ik doel hierbij uiteraard op de sector bejaardenhuisvesting en met name op de sector verzorgingstehuizen, zeker als men het opnemingsbeleid straf wil reglementeren.

Want wat gaat er gebeuren met de bejaarden, die door de bij de wet in te stellen selectiecommissie op grond van wie-weet-wat-voor-normen niet in aanmerking komen voor een plaats in een verzorgingstehuis? Zorgt die commissie dan voor een bejaardenwoning? Of voor gezinshulp? Of voor wijkverpleging of voor alles tegelijk als dat nodig is? Of wast zij haar handen in onschuld onder het motto: daar zijn we niet voor gehandeld? Nu weet ik wel, dat dat zeker niet de bedoeling van de regering is, maar het zou wel eens het onbedoelde gevolg kunnen zijn van een eenzijdig ingrijpen in de ontwikkeling.

Op grond van het voorgaande kom ik tot de conclusie, dat er op dit ogenblik geen integraal bejaardenbeleid gevoerd kan worden en dat het hoogstens kan blijven bij het stellen van beleidsdoeleinden. Een werkelijk bejaardenbeleid is eerste mogelijk wanneer we over meer deugdelijke gegevens beschikken, over de werkelijke behoeften en de bestaande tekorten. Pas op die gegevens kan een beleid worden gebaseerd en dat betekent, dat er een stuk degelijk onderzoek verricht moet worden. De tijd

is voorbij dat beleid gevoerd kan worden met een nat vingertje.

Ten tweede: dat beleid kan pas gevoerd worden, wanneer we weten of en hoe we in de bestaande behoeften kunnen voorzien, ook dat is op het ogenblik lang niet zeker.

En als aan deze voorwaarden voldaan is, dan zullen we nog over het instrumentarium moeten beschikken waardoor het beleid effectief d.w.z. gecoördineerd tot uitvoering kan worden gebracht. Voor die coördinatie zijn organen nodig, die over bevoegdheden beschikken en deze bevoegdheden zullen waarschijnlijk een wettelijke basis niet kunnen ontberen.

Nu het niettemin in het voornemen van de regering ligt om een wetsontwerp in te dienen tot wijziging van de wet op de bejaardenzorg, waarbij een bindende selectieprocedure wordt voorgeschreven, lijkt het me onontkoombaar, dat in deze nieuwe wet de mogelijkheid wordt opgenomen, dat bejaarden in beroep kunnen gaan tegen een door hen als onredelijk ervaren beslissing.

Ik meen, dat dit nodig is uit het oogpunt van rechtszekerheid van de bejaarde en uit het oogpunt van volwaardig burgerschap. Tot zover enkele opmerkingen over het algemeen beleid.

Consequenties voor de H.S.H.B.

Welke zijn nu de consequenties voor onze organisatie?

Ik dacht, dat het er nogal wat zijn. Ik wil er echter slechts enkele noemen: De regering wil met de nieuwe wet op de bejaardenzorg streven naar een betere spreiding van het aantal beschikbare plaatsen over het land. Daar is m.i. niets tegen, daar is zelfs alles voor. Maar er is nog een ander spreidingskriterium dan alleen het territoriale, nl. het levensbeschouwelijke. Men kan de levensbeschouwelijke indeling of opdeling van ons volk, en de daaruit getrokken consequenties op maatschappelijk gebied toejuichen of afkeuren, het blijft een hard feit, dat het verschijnsel dat we als verzuiling plegen aan te duiden, bestaat. Wie dan ook wil gaan spreiden zal met dit verschijnsel rekening moeten houden.

Hoe staat het met die spreiding over de verschillende levensbeschouwelijke groeperingen wat de bejaardenhuisvesting betreft?

Volgens een opgave van het Ministerie van C.R.M. is dat beeld als volgt: er zijn ongeveer 32.000 plaatsen in R.K. tehuizen, 31.000 plaatsen in Protestants-Chr. tehuizen, 33.000 plaatsen in algemene tehuizen en 1000 plaatsen in de overige tehuizen, bij elkaar dus 97.000 plaatsen. Wanneer we aannemen, dat in de algemene tehuizen 1/3 door R.K., 1/3 door prot. en 1/3 buitenkerkelijken een plaats

hebben gevonden, dan betekent dit, dat er voor de kath. 43.000 plaatsen beschikbaar zijn, voor prot. 42.000 en voor buitenkerkelijken 12.000. Dat zou een fikse achterstand voor de buitenkerkelijken betekenen, die in een te voeren spreidingsbeleid weggewerkt zal moeten worden, hetgeen wil zeggen, dat geen rem op de bouw van tehuizen in het kader van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden een onderdeel vormt van het totale voorzieningspakket ten behoeve van bejaarden en hoewel coördinatie-organen voor een integraal te voeren bejaardenbeleid ontbreken, staat ons niets in de weg om na te gaan welke bijdrage wij vanuit de bejaardenhuisvestingssector zouden kunnen leveren aan een meer geïntegreerd beleid.

Het lijkt mij dan ook de moeite waard, dat wij de vraag in overweging zouden nemen: hoe kunnen verbindingen tot stand gebracht worden met instellingen op plaatselijk niveau die zich met bepaalde vormen van bejaardenwerk bezighouden en hoe zouden wij met deze kunnen samenwerken? Ik denk hierbij in het bijzonder aan het algemeen maatschappelijk werk, aan de bejaardenhulp in het kader van de gezinsverzorging en aan dienstencentra voor bejaarden. Ik ga nu op deze kwestie niet verder in, maar ik leg hem graag als suggestie voor.

Het is duidelijk, dat er in de komende jaren op het terrein van de zorg voor bejaarden heel wat gaat gebeuren.

Het streven naar een meer integraal bejaardenbeleid is de moeite waard om ook onze steun te krijgen; het gaat ons namelijk niet om het in stand houden of tot bloei brengen van organisaties, het gaat om het belang van de bejaarden. Dat dient het uitgangspunt te zijn en te blijven.

Een en ander wil niet zeggen, dat wij kritiekloos dienen te staan ten aanzien van de pogingen, die er op het ogenblik in het werk worden gesteld om een geïntegreerd bejaardenbeleid te realiseren.

Verantwoordelijkheid voor de hulpverlening

In Nederland worden veel mensen geholpen.

In Nederland helpen veel mensen, te helpen.

In Nederland helpen veel mensen.

Drie zinnen, die op velerlei manier telkens weer opduiken in de beroepsmatige hulpverlening.

Drie zinnen die alles met elkaar te maken hebben.

Drie zinnen die vaak niet op elkaar afgestemd zijn.

Wanneer wij ons in deze tijd de vraag naar de verantwoordelijkheid voor de beroepsmatige hulpverlening stellen, dan hebben wij te maken met een drietal categorieën: de cliënt, de bestuurder (vrijwilliger), de maatschappelijk werker (wij beperken ons in dit artikel tot het 'algemeen maatschappelijk werk'). De verantwoordelijkheid van de werker ligt met name op het terrein van een ter zake kundige aanpak van de hulpverlening, uitgaande van een gezonde medemenselijkheid, kennis van inhoud en ontwikkeling van sociaal-psychologische processen en een passende 'hulpvaardigheid'.

Deze verantwoordelijkheid wordt eigenlijk zonder meer omschreven door werker, bestuur en cliënt, al zal de interpretatie van deze verantwoordelijkheid nog wel wat verschil opleveren.

De verantwoordelijkheid van de bestuurder is een over het algemeen diffuse aangelegenheid. Zij hebben de verantwoordelijkheid voor het 'beleid' van de instelling, zij representeren het grondvlak, zij maken het de werkers mogelijk te helpen, zijn alle drie trefwoorden om verantwoordelijkheden aan te duiden. Zodra de inhoud hiervan moet worden geëxpliceerd, blijkt een arsenaal van misverstand aanwezig te zijn en gebruikt te worden.

Opvallend is, dat de maatschappelijk werker en de bestuurder vaak duidelijke voorstellingen hebben hoe de ander moet werken en functioneren; meestal zijn de opvattingen over de eigen taakvervulling veel vager. Kortom de verwachtingsbeelden t.a.v. wederzijds functioneren zijn dikwijls zo kontrasterend, dat het 'helpen te helpen' het onderscheid tussen 'wal' en 'sloot' niet altijd nauw in het oog houdt.

En dan de cliënt.

Ieder die op het terrein van de deskundige hulpverlening wat bekend is, zal zich op dit moment realiseren, dat de cliënt nergens wordt betrokken bij het meedragen van verantwoordelijkheid voor de hulpverlening.

In deze tijd van wezenlijke demokratisering en verantwoorde inspraak, waarover wij in de dienstverlening heel wat uren met elkaar praten, is nog

steeds geen plaats ingeruimd voor de cliënt als medeverantwoordelijke.

Staan wij dan toch boven de cliënt in plaats van er naast? Is het dan verwonderlijk dat de beeldvorming ten aanzien van het maatschappelijk werk zo verwrongen is?

Uitgaand van het bovenstaande, wil ik graag een aantal stellingen debiteren, en proberen daaraan in dit artikel iets meer reliëf te geven.

a. de nood van de samenleving of in de samenleving is bepalend voor aard en wijze van hulpverlening.

b. de instelling is verantwoordelijk voor de inhoud van de hulpverlening.

c. individueel maatschappelijk werk is een onderdeel van de sociale dienstverlening. De huidige maatschappelijk werk-organisaties dienen te worden tot organisaties voor sociale dienstverlening.

d. de opgeleide maatschappelijk werker dient alternatieve functies te kunnen vervullen in instellingen voor sociale dienstverlening.

Ad a. Niet wij helpers of wij bestuurders bepalen wat nood is en wat hulp is, maar de samenleving waarin die nood aanwezig is, en de cliënt die onze hulp vraagt. Mijns inziens is de cliënt bepaald in staat mee te bepalen welke hulp nodig is, en ook hoe die hulp eruit moet zien. Daarbij moet de beroepshelper hem mogelijkheden aanbieden om dit te gaan doen. Wellicht zullen wij dan veel meer leren zien, dat helpen in veel gevallen ook betekent 'aanwezig zijn', 'beschikbaar zijn', maar ook betrokken zijn op een groter deel van het leven van de cliënt. Vaak zien wij als beroepshelper de cliënt als een bonk problematiek, maar de cliënt kent ook zonnige kanten van zijn bestaan. Misschien heeft hij ook behoefte om de helper daar in mee te laten delen.

Daarom moeten wij bereid zijn om in de organisatie van de hulpverlening de cliënt een plaats te geven als medeverantwoordelijke voor de doeleinden van die hulpverlening.

Welke vormen hier gekozen moeten worden is niet zo gemakkelijk aan te geven. Door onderzoek en door experiment zullen deze nieuwe vormen zeker zich ontwikkelen.

Ad b. Wellicht zal het uitgangspunt dat de instelling verantwoordelijk is voor de hulpverlening door ieder onderschreven worden. Wanneer we ons goed realiseren, wat dit betekent, dan zal de vanzelfsprekendheid van de beaming naar alle waarschijnlijkheid wat gerelativeerd worden. Want dat houdt in, dat noch bestuur, noch werker alleen verantwoordelijk is.

Immers beide groepen hebben een verantwoordelijkheid die mee bedoeld is om de doeleinden van de ander te verwezenlijken. En samen dient men verantwoordelijk te zijn voor de hulpverlening van de cliënt.

Ook hier zal de cliënt niet als 'lijdend', maar als 'meewerkend' voorwerp zijn intrede moeten doen.

Ad c. Wanneer ik stel, dat individueel maatschappelijk werk een onderdeel is van de sociale dienstverlening, dan bedoel ik daarmee dat de in gang gezette schaalvergroting multifunctioneel moet zijn. Bestuurders en deskundige hulpverleners moeten streven naar organisaties, waar niet alleen in veelsoortige problematiek geholpen kan worden, maar ook op elerlei wijze geholpen kan worden.

Hierdoor kan men speels omgaan met de mens en zijn problemen. Dit betekent dat de te stellen diagnose en het daaruit resulterende hulpplan zeer variabel moet kunnen zijn.

Gedifferentieerde wijzen van hulpverlening zijn herkenbaar aan: gedifferentieerde methodieken en methoden, christelijke en niet-christelijke hulpverlening, hulpverlening AAN de mens en hulpverlening OM de mens, facethulp en totale hulp.

Mijn inziens zal dit de bereikbaarheid en de herkenbaarheid sterk bevorderen.

Ad d. Tenslotte iets over het kunnen vervullen van 'alternatieve functies' in instellingen voor sociale dienstverlening.

Aanvankelijk werd de maatschappelijk werker opgeleid als een hulpdeskundige op een breed terrein. Later werd deze beroepsopleiding steeds meer gespecialiseerd. Ik ben van mening, dat deze specialisatie meer het gevolg is van de vakwording van het maatschappelijk werk, dan van een nauwkeurige analyse der behoeften in de praktijk van de hulpverlening. Merkwaardig is, dat sommige praktijksituaties langzamerhand gaan aansluiten bij het opleidings-specialistische denken, door zelf ook deze specialisaties binnen eigen verband te gaan ontwikkelen. Opvallend is overigens dat het onderscheid L. M. Bureau en M. O. B. langzamerhand bezig is te verdwijnen.

Willen wij 'breed' kunnen diagnostiseren en helpen, dan zal iedere werker dat ook moeten kunnen. Anders is de keuze van de cliënt van een werker mee bepalend voor de hulpmogelijkheden die hem ter beschikking komen. Specialisatie moet alleen plaats vinden naar niveau van helpen, afhankelijk van de ingewikkeldheid van de problematiek.

Het wordt tijd, dat wij in Nederland gaan experimenteren met de inschakeling van de cliënt aan de andere kant van de hulpverleningslijn maatschappelijk werker-cliënt. Immers ook een cliënt is volwassen, heeft recht op inspraak en heeft zeker mogelijkheden tot mede richting geven aan de hulpverlening.

A.R.Koffeman

Protestaktie oorlogsslachtoffers

De hierbij afgedrukte 'Open Brief aan de Nederlandse Overheid' is het begin van onze actie, die tot doel heeft een nieuwe regeling te verkrijgen voor de groep oorlogsvervolgden. Wij hopen dat u, met de specifieke middelen die u gezien uw functie, ten dienste staan, mede zult willen werken aan de verwezenlijking hiervan. Voor nadere inlichtingen en suggesties kunt u ons schriftelijk bereiken:

Protestaktie Oorlogsslachtoffers, p.a. Sarphatipark 135 III, Amsterdam-Z.

De maatschappelijke werkers van de Stichting Joods Maatschappelijk Werk

Wij zijn dagelijks telefonisch bereikbaar op het nummer 020 - 76 22 86, tussen 12.00 en 16.00 uur, afdeling maatschappelijk werk. Deze brief is o.a. gezonden aan alle kamerleden, politieke partijen, vakbonden, gemeenten, gemeentelijke sociale diensten, dag- en weekbladen en omroepverenigingen.

Wij, maatschappelijke werkers van de Stichting Joods Maatschappelijk Werk, nu gedurende 1½ jaar ingeschakeld bij de uitvoering van de Rijksgroepsregeling Oorlogsslachtoffers 1940—1945, willen wij bij deze een scherp protest laten horen.

Wij menen dat ten aanzien van de oorlogsvervolgden de Nederlandse samenleving, gewild of ongewild, te kort is geschoten.

Het feit dat ons volk geen schuld had aan de maatregelen van de bezetter, betekent niet dat wij geen **verantwoordelijkheid** dragen ten aanzien van deze groep. In de hieruit voortvloeiende plicht tot hulpverlening hebben wij tot op heden gefaald.

De vervolgd, geestelijk en lichamelijk beschadigd, hebben na de oorlog dan ook verder moeten leven met de doorgestane ellende in een maatschappij die daar nauwelijks oog voor had en nog niet heeft.

Dit blijkt schrijnend uit de omvang en de soort financiële regelingen die na de oorlog werden getroffen.

Mede onder druk van de publieke opinie werd door de Overheid in november 1968 een nieuwe regeling uitgevaardigd. Deze is wederom in vorm en inhoud niet afgestemd op de bijzondere positie der oorlogsgevolgen. Dit blijkt o.a. uit de koppeling aan de Algemene Bijstandswet. Alleen het feit, dat men oorlogsslachtoffer is, hoe zwaar dan ook, is niet voldoende om voor een uitkering in aanmerking te komen.

Uit onze contacten met de vervolgd die wij geholpen hebben bij het aanvragen van een uitkering krachtens deze regeling, is ons gebleken:

— dat hierdoor de hoop op begrip voor hun leed weer de grond in wordt geboord, hetwelk als een hernieuwd kwetsen wordt beleefd.

— dat weliswaar een uitkering het leed niet kan vergoeden, maar wel door vele vervolgd wordt beleefd als een blij van zich verantwoordelijk voelen van de Overheid, die immers de samenleving vertegenwoordigt.

Voorts hebben wij ervaren dat de procedure, die nodig is om een aanvraag voor een uitkering in te dienen, in vele gevallen een hernieuwd beleven van oorlogstraumata heeft teweeg gebracht.

Deze regeling brengt daardoor meer schade toe dan verlichting van lijden te geven.

In mei 1970 zullen wij het feit herdenken, dat wij 25 jaar geleden bevrijd zijn. Doch nog steeds is er aan de slachtoffers van de bezetting geen recht gedaan; voor hen zal het geen 'feest' zijn.

Intussen is een groot aantal van de vervolgd overle-

den, terwijl de vervroegde veroudering, die zoals uit onderzoeken is gebleken het gevolg is van angsten en ontberingen in concentratiekampen en onderduik, het ergste doet vrezen voor de nu nog levenden.

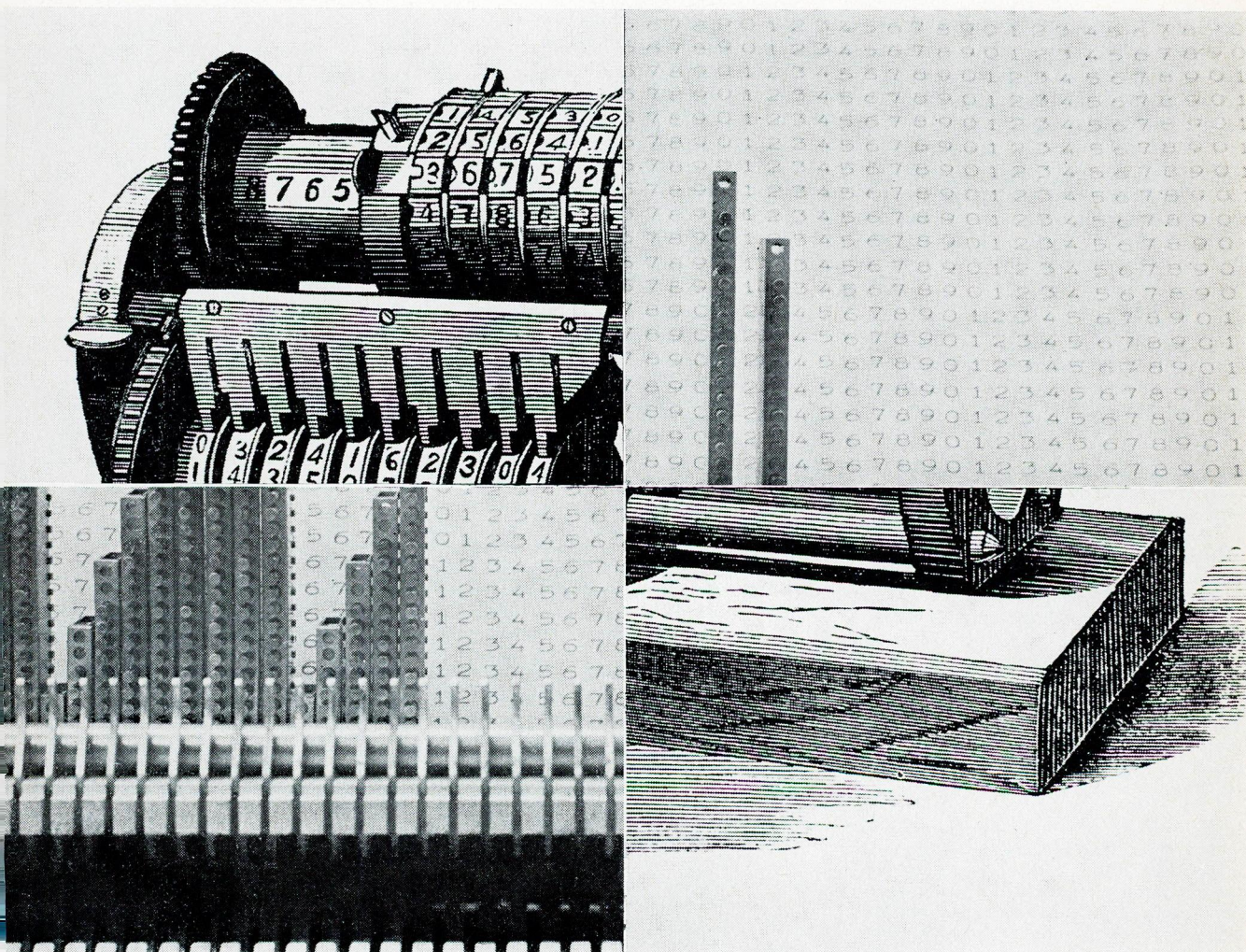
Derhalve weigeren wij, zowel vanuit ons beroep als vanuit ons persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel, nog langer te pogen de vervolgd aan te passen aan deze regeling.

Wij willen ons naast hen opstellen en met hen strijden voor een voorziening, aangepast aan hun specifieke noden.

Wij eisen en verwachten dat de Overheid en het Nederlandse volk zich eindelijk bewust worden van hun verantwoordelijkheid en plicht jegens het welzijn van de vervolgd.

Namens de maatschappelijke werkers,

L. Adelaar
J. R. van Adelsberg—Weijel
H. Carstens
J. H. M. Coebergh
R. Eisenmann—Plaut
G. Frijda
G. A. van Galen
C. Gimbel—de Roos
B. de Groot—Leuw
C. Hillesum—Blitz
A. Korver—de Haan
J. Laroy—Baggerman
A. Leopold—Bakker
H. Ligtstein—Simons
M. Mater—van Hulst
A. Mouthaan
N. Ranken—Akkerman
C. R. Polak
E. S. Spangenthal—Daniel
W. R. Stein—Olman
M. Vleeshouwer
E. M. Voors
F. J. de Vries

Onze tijd

Ik bel op en vraag:
 'Zoudt u voor mij willen nakijken of....'
 En men antwoordt:
 'Het spijt me maar sinds alles
 via de computer gaat, kan dat niet meer'.
 En ik schrijf een briefje:
 'Waarom heb ik nog steeds niet....?'
 En men antwoordt:
 'Aangezien we op de computer zijn
 overgeschakeld kunnen we niet...'
 Ik ontvang te weinig geld
 en vraag: 'Kan dat gecorrigeerd worden?'
 En men antwoordt:
 'Ja zeker, dat kan, over 3 maanden,
 als we het computer-programma gaan
 wijzigen.'
 En ik denk bij mezelf:
 Wij De Computer
 bij de gratie Gods
 Koning der Nederlanden....

Enkele brochures

Gaarne wil ik de aandacht vestigen op enkele brochures.

De Generale Diaconale Raad heeft in de Maatschappelijk werk-reeks twee brochures het licht laten zien, die m.i. alleszins de moeite waard zijn.

I. De eerste brochure heet: 'Informatie voor bestuursleden van instellingen voor maatschappelijk werk'. Hoewel deze uitgave in de eerste plaats wel bedoeld zal zijn voor besturen uit eigen kring, is de inhoud ook weer zo deskundig-algemeen gehouden, dat m.i. elk bestuur met een maatschappelijk werk-bureau zich in het geschrevene kan herkennen. Het lijkt mij goede discussiestof voor een bestuur, dat zich bezinnen wil op zijn taak en functie en op de verhouding bestuur - maatschappelijk werker.

De inhoud gaat in op vragen zoals:

- wat doet de maatschappelijk werker eigenlijk,
- misverstanden over de wederzijdse rollen van maatschappelijk werkers en bestuursleden,
- werkleiding en supervisie,
- wat is besturen in het maatschappelijk werk,
- samenstelling van het bestuur,
- samenwerken,
- voorlichten.

De brochure kost f 1,75 en is te bestellen via postrekening nr. 8685 bij de Generale Diaconale Raad, Maliesingel 26 te Utrecht.

II. De tweede brochure 'Kontaktlegging in het maatschappelijk werk' werd ook uitgegeven door de Generale Diaconale Raad echter met medewerking van de Raad voor Gereformeerde Sociale Arbeid — Stichting Joods Maatschappelijk Werk — Vrijzinnig Protestantse Centrale voor Maatschappelijk Werk en Humanitas, terwijl tevens de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werkers en de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn hun steun hebben verleend. Al deze instellingen zijn hier bewust genoemd, omdat daarmee enigszins het belang van deze brochure benadrukt wordt.

Uitvoerig wordt ingegaan op de belangrijke rol van de contactlegger (verwijzer) in het dienstverlenende (maatschappelijke) werk. Een hoofdstuk (II) is gewijd aan de rol, posities en relaties van contactlegger, aspirant-cliënt en maatschappelijk werker. In het derde hoofdstuk wordt het omgaan besproken van de maatschappelijk werker met de contactlegger. Het is duidelijk dat als wij als beroepskrachten de contactlegger als onmisbaar zien in het maatschappelijk werk, wij ons ernstig bezig dienen te houden met deze schakelfiguur. Hem niet alleen zien als 'aanbrengers van

mogelijke cliënten', maar hen wel degelijk hun rol in de hulpverlening moeten toekennen, die hen toekomt. Een juiste samenwerking en goed begrip van elkaars positie kan alleen maar leiden tot een betere hulpverlening.

Eigenlijk zou m.i. de hele brochure integraal opgenomen moeten worden in ons kaderblad. Aangezien dat niet uitvoerbaar is en de brochure reeds zo beknopt gehouden werd, dat een samenvatting moeilijk te geven is, kan alleen aangeraden worden deze brochure aan te schaffen. Elke maatschappelijk werker, die met contactleggers samenwerkt, zou dit geschrift bestudeerd moeten hebben.

De brochure is te bestellen bij hetzelfde adres, genoemd onder I, de kosten bedragen f 2,50. De vermelding op het girobiljet van 'M. W.-reeks nr. 3' is voldoende.

Door de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn is een rapport uitgegeven van de commissie algemeen maatschappelijk werk. Het rapport draagt als titel: 'Algemeen maatschappelijk werk en maatschappelijk werk nú'. In de brochure wordt o.a. ingegaan op de verbinding tussen het algemeen maatschappelijk werk en andere taken van sociale dienstverlening, dit werd gedaan vanuit het karakter en de mogelijkheden van het maatschappelijk werk.

De commissie heeft gespreksstof aan willen dragen voor het overleg over functionele en organisatorische samenhang.

In hoofdstuk IV wordt gesproken over:

- de eisen van beroep en opleiding,
- professionele eisen voortvloeiende uit het werken in een instelling,
- rechten van de cliënt,
- doelmatigheid en efficiency van de instelling,
- eisen van de samenleving.

Eén van de conclusies in dit hoofdstuk genoemd luidt, dat er geen reden meer is het adjectief 'algemeen' te handhaven in de aanduiding instelling voor algemeen maatschappelijk werk. Als een instelling de doelstellingen van maatschappelijk werk onderschrijft, is dat een instelling voor maatschappelijk werk, onverschillig of het door die instelling nagestreefde maatschappelijke werk nog andere kenmerken vertoont. In die instelling voor maatschappelijk werk zijn verschillende soorten maatschappelijk werk denkbaar.

Het rapport is verkrijgbaar bij de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn, giro 88838 met vermelding 'rapport algemeen maatschappelijk werk', kosten f 4,25.

P. H. Hooy

**Oproep bestemd voor alle beleidsfunctionarissen in de welzijnszorg
Initiatiefnemers uit de groep van beleidsfunctionarissen in de welzijnszorg
gevraagd voor de oprichting van een vereniging voor beleidsfunctionarissen in de
welzijnszorg**

VOOR BELEIDSFUNCTIARISSEN IN DE WELZIJSNZORG:

- van elke levensovertuiging
- uit alle sectoren van de welzijnszorg
- van elk niveau
- van elk soort instelling, vereniging of stichting

MOGELIJKE DOELSTELLINGEN:

- het leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling van de welzijnszorg
- belangenbehartiging van de leden
- het fungeren als partner in een toekomstig georganiseerd overleg
- deskundigheidsbevordering van de leden
- andere mogelijke doeleinden.

Ter verwezenlijking van deze doelstellingen zullen van meet af aan vaste relaties gelegd moeten worden met reeds bestaande verenigingen voor de professionele werkers in de diverse welzijnssectoren, alsmede — voor wat betreft de materiële belangenbehartiging — met de vakbonden.

Wie voor zulk een vereniging een taak ziet weggelegd in de toekomst

Wie mee wil denken en

Wie mee wil helpen deze taak nader te concretiseren

Wie mede het initiatief wil nemen tot oprichting van zulk een vereniging:

hij/zij sture een briefkaart naar **Postbus 460 's-Hertogenbosch**

onder vermelding van: — naam en adres

— functie

— instelling, waarbij men werkzaam is

men vermeldde ook: of men met de op te richten vereniging sympathiseert dan wel, dat men mede verdere initiatieven wil nemen

drs. A. Chr. I. Brand, staffunctionaris Nationale Federatie Het Wit-Gele Kruis

mr. A. S. Frowijn, adjunct-directeur Katholiek Nationaal Bureau voor de Geestelijke Gezondheidszorg

mr. E. Gerritsen, secretaris algemene zaken van de Generale Diaconale Raad

T. van Grootheest, directeur Centraal Bureau van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk Humanitas

J. Hillenius, directielid SALCO

drs. B. C. G. Klaassen, adjunct-directeur Raad voor de Maatschappelijke Opbouw Nijmegen

A. R. Koffeman, adjunct-directeur Raad voor Gereformeerde Sociale Arbeid

drs. L. C. de Raadt, directeur Nederlandse Bond voor Sociaal Cultureel Vormingswerk

mr. A. J. M. Smetsers, staf-functionaris Katholiek Landelijk Centrum voor Maatschappelijke dienstverlening

drs. F. G. Stafleu, staf-functionaris Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn.

Over de reacties op deze oproep berichten wij u in een volgend nummer van dit tijdschrift.

(deze oproep is gelijktijdig geplaatst in: Gezondheidszorg, Humanitas, Konvooi, Katholieke Gezondheidszorg, Maandblad voor de Geestelijke Gezondheidszorg, Maatschappelijk Welzijn, Oranje-Groenekruis, Reflex, Salcofoon, De Schalm en Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk)

Gewoon bijzonder

Beschouwingen over vormen van sexueel gedrag.

P. A. Albarda, docent Sociale Academie schreef de verantwoording.

D. Zeldenrust, psycholoog over: GEWOON BIZONDER.

P. P. J. de Koning, psycholoog, over: HOMOFIEL ZIJN.

W. J. Sengers, psychiater, over: PEDOFILIE.

C. Th. van Schaaik, zenuwarts, over: OPENBARE SCHENNIS DER EERBAARHEID.

S. van der Kwast, psychiater, over: INCEST.

W. G. Mulder, zenuwarts, over: PROSTITUEE EN PROSTITUANT.

Het boekje is te bestellen door storting van f 4,50 op girorekening 582.000 van het Centraal Bureau Humanitas, J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam.

Op de stortingskaart vermelden GEWOON BIZONDER.